

DEPARTAMENT D'HISTÒRIA DE L'ART DE LA FACULTAT DE
GEOGRAFIA I HISTÒRIA DE LA UNIVERSITAT DE BARCELONA

PROGRAMA DE DOCTORAT *Art, Natura i Societat*, BIENNI 1998-2000
PER OPTAR AL TÍTOL DE DOCTOR EN HISTÒRIA DE L'ART

LA IRRUPCIÓ DE LES AVANTGUARDES A SABADELL 1939-1959

ROSSEND LOZANO MOYA

TESI DOCTORAL DIRIGIDA PER LA DRA LOURDES CIRLOT

LLEGIDA EL 26 DE FEBRER DE 2002

MEMBRES DEL TRIBUNAL

Immaculada Julián González	PRESIDENTA
Teresa Camps Miró	VOCAL
Martí Marín Corbera	VOCAL
Jaume Vidal i Oliveras	VOCAL
Alberto Estévez escalera	SECRETARI

LA QUALIFICACIÓ VA SER CUM LAUDE PER UNANIMITAT,
PRROPOSADA PEL TRIBUNAL A PREMI EXTRAORDINARI DEL CURS
BARCELONA

ÍNDEX

Volum I

PRESENTACIÓ I AGRAÏMENTS.....	8
-------------------------------	---

PRIMERA PART. INTRODUCCIÓ

CAPÍTOL I. LES AVANTGUARDES A LES COMARQUES.	13
---	----

1.1. L'ABSÈNCIA DE LA PERIFÈRIA.....	15
1.2. ALGUNES PUBLICACIONS GENERALS.....	23
1.3. LES EXPOSICIONS.....	25
1.4. ALTRES ESTUDIS.....	28
1.5. ELS ESTUDIS SOBRE SABADELL.....	30
1.6. SITUACIÓ A ALTRES CIUTATS COMARCALS.....	34
1.6.1. A Girona.....	35
1.6.2. A Lleida.....	40
1.6.3. A Granollers.....	41
1.6.4. A Mataró.....	45
1.6.5. A Mollet del Vallès.....	49
1.6.6. Panorama general.....	50

CAPÍTOL II. OBJECTIUS I METODOLOGIA.	55
---	----

2.1. OBJECTIUS.....	57
2.2. METODOLOGIA I FONTS.....	63
2.2.1. Aspectes teòrics.....	63
2.2.2. Estructura.....	69
2.2.3. Estudi exploratori: funció i característiques	70
2.2.4. Selecció de fonts i obtenció de dades.....	72
2.2.5. Classificació i anàlisi de les dades.....	80

CAPÍTOL III. EL CONTEXT HISTÒRIC.	83
3.1. LA POSTGUERRA. ART FRANQUISTA-ART SOTA EL FRANQUISME.....	88
3.1.1. El franquisme.....	88
3.1.2. La postguerra.....	90
3.1.3. La cultura de postguerra.....	92
3.1.4. La cultura catalana de postguerra.....	94
3.1.5. L'art de la postguerra.....	97
3.1.6. Art i franquisme.....	101
3.2. ELS MOVIMENTS D'AVANTGUARDA A CATALUNYA ABANS DE LA GUERRA CIVIL.....	106
3.3. ELS MOVIMENTS D'AVANTGUARDA A CATALUNYA DESPRÉS DE LA GUERRA CIVIL.....	124
3.4. JUSTIFICACIÓ HISTORIOGRÀFICA D'ESTUDIAR L'AVANTGUARDA ARTÍSTICA LOCAL.....	138

SEGONA PART. LA IRRUPCIÓ DE LES AVANTGUARDES A SABADELL.

CAPÍTOL IV. L'ART DE POSTGUERRA A SABADELL.	149
4.1. LA POSTGUERRA A SABADELL.....	151
4.1.1. Alguns antecedents fins la guerra civil.....	152
4.1.2. Alguns antecedents durant la guerra civil...	158
4.1.3. La postguerra.....	163
4.2. L'ART DE LA POSTGUERRA.....	173
4.2.1. Repressió i censura sobre la cultura.....	175
4.2.2. Repressió i censura sobre les arts.....	190
4.2.3. Art franquista a la ciutat.....	218

4.3. LES MANIFESTACIONS ARTÍSTIQUES.....	232
4.3.1. Les exposicions.....	232
4.3.2. Temes, tècniques i corrents.....	239
4.3.3. Sobre el grup el Cenacle.....	248
4.4. ELS ARTISTES.....	269

CAPÍTOL V. LES AVANTGUARDES A SABADELL.	279
--	------------

5.1. LES PRIMERES AVANTGUARDES.....	282
5.2. ENTRE LA CONTINUÏTAT I EL TRENCAMENT.....	294
5.3. EL CAMÍ CAP A LA RENOVACIÓ.....	300
5.4. LA IRRUPCIÓ DE LES NOVES TENDÈNCIES.....	310
5.4.1. Els inicis d'una cultura a la postguerra.....	310
5.4.1. 1950, El Primer Saló d'Art Actual.....	323
5.4.2. 1952, El Segon Saló d'Art Actual.....	327
5.5. LES BIENNALS.....	330
5.5.1. 1953 La Primera Biennial.....	325
5.5.2. 1955 La Segona Biennial.....	348
5.5.3. 1957 La Tercera Biennial.....	360
5.5.4. 1959 La Quarta Biennial.....	364
5.5.5. La projecció de les Biennals.....	376
5.6. LA SALA D'ART ACTUAL.....	382
5.7. EL GRUP GALLOT.....	397
5.8. LES PUBLICACIONS I L'ART.....	404
5.8.1. El diari <i>Sabadell</i>	406
5.8.2. La revista <i>Riutort</i>	415
- Breu història de <i>Riutort</i>	415
- Una visió de conjunt.....	431
Sobre l'edició.....	431
L'herència rebuda	432
La contemporaneïtat.....	434
Les aportacions de la publicació.....	437
- Fitxa Tècnica.....	439
- Temes	441

- Les col·laboracions.....	441
- El disseny.....	443
- La revista número a número.....	452
- Transcendència de <i>Riutort</i>	467
5.8.3. La revista <i>Alba</i>	470
5.8.4. Altres publicacions.....	475
- La revista <i>Ars</i>	476
- La revista <i>Garba</i>	485
- La revista <i>Paraules</i>	487
- Els <i>Almanacs de les Arts</i>	488
- La revista <i>Arraona</i>	492
- La revista <i>Quadern</i>	494
5.8.5. Conclusions sobre les publicacions.....	495
5.9. LA CRÍTICA D'ART A LA POSTGUERRA.....	497
5.10. LA POLÍTICA ARTÍSTICA MUNICIPAL.....	513
5.11. LES COL·LECCIONS.....	529
5.11.1. El Museu d'Història de Sabadell.....	533
- El Museu d'Art de Sabadell (MAS).....	537
5.11.2. L'Acadèmia de Belles Arts de Sabadell....	538
- Al voltant de l'Acadèmia de Belles Arts..	540
- La Sala Tres.....	542
- La normalització.....	544
- Èczema.....	547
5.11.3. El Banc Sabadell.....	549
5.11.4. La Caixa Sabadell.....	551
5.11.5. Les col·leccions privades.....	553
- Les galeries i la iniciativa privada.....	556
5.12. LA CRONOLOGIA.....	558

CAPÍTOL VI. ELS ARTISTES DE SABADELL I LA SEVA**APORTACIÓ A LA INTRODUCCIÓ DE LES****AVANTGUARDES.**

563

6.1. ELS ARTISTES.....	565
6.1.1. Joan Vila Casas.....	568
6.1.2. Andreu Castells.....	583
6.1.3. Lluís Vila Plana.....	591
6.1.4. Ramon Folch.....	598
6.1.5. Manuel Duque.....	604
6.1.6. Romà Vallès.....	812
6.1.7. Antoni Angle.....	621
6.1.8. Joaquim Montserrat.....	628
6.1.9. Alfons Borrell.....	635
6.1.10. Joan Josep Bermúdez.....	641
6.1.11. Xavier Oriach.....	648
6.1.12. Llorenç Balsach.....	651
6.1.13. Josep Llorens.....	655
6.2. ALTRES ARTISTES.....	659
6.2.1. Pere Elies.....	660
6.2.2. Valls Baqué.....	663
6.2.3. Jaume Deu.....	666
6.2.4. David Graells.....	669
6.2.5. Alguns propers.....	671
Epíleg.....	674

CAPÍTOL VII. CONCLUSIONS GENERALS.

677

CONCLUSIONS.....	679
------------------	-----

Volum II

TERCERA PART. BIBLIOGRAFIA, FONTS I ANNEXOS

BIBLIOGRAFIA.....	691
8.1. BIBLIOGRAFIA GENERAL.....	694
8.2. BIBLIOGRAFIA ESPECÍFICA.....	719
8.3. BIBLIOGRAFIA HISTÒRICA DELS AUTORS.....	739
FONTS.....	759
9.1. FONTS ORALS.....	762
9.2. FONTS BIBLIOGRÀFIQUES I DOCUMENTALS.....	765
9.3. FONTS GRÀFIQUES I OBRES D'ART.....	778
ANNEXOS	
ANNEX 1. Selecció de documents	779
ANNEX 2. Selecció d'articles del diari <i>Sabadell</i>	865
ANNEX 3. Buidat d'articles d'art del diari <i>Sabadell</i>	937
ANNEX 4. Selecció d'articles de <i>Riutort</i>	1079
ANNEX 5. Documents de <i>Riutort</i>	1123
ANNEX 6. Índex de <i>Riutort</i>	1161
ANNEX 7. Buidat de la revista <i>Alba</i>	1177
ANNEX 8. Buidat de la revista <i>Quadern</i>	1195
ANNEX 9. Expedients del Departament de Cultura de l'Ajuntament de Sabadell 1900-1959.....	1241
ANNEX 10. Transcripció d'entrevistes.....	1285
ANNEX 11. Informació sobre col·leccions.....	1329
ANNEX 12. Actes i documentació de l'Acadèmia de Belles Arts de Sabadell.....	1379
ANNEX 13. Buidat de la revista <i>Ars</i>	1407
ANNEX 14. Evolució del disseny d' <i>Ars</i>	1437
ANNEX 15. Mostres d'altres publicacions.....	1459
ANNEX 16. Relació d'imatges i quadres utilitzats.....	1507

PRESENTACIÓ I AGRAÏMENTS.

El treball que presento aquí és el fruit de la investigació realitzada, sota la direcció de la Dra. Lourdes Cirlot, catedràtica d'història de l'art, amb l'interès de ser llegida com a Tesi Doctoral al Departament de Història de l'Art de la Universitat de Barcelona. Després d'uns quants anys d'esforços i d'intensa dedicació el treball s'ha de concloure. Aquella massa informe de materials, activitats i llibres, ha anat prenent cos al voltant d'uns objectius, però sobretot, al caliu d'una il·lusió: modestament, la d'intentar aportar alguna cosa a l'entramat de la nostra historiografia artística. De manera paral·lela als moments de defalliment i d'eufòria, una gran lliçó. La lliçó de la constància, l'aprenentatge continuat, de tot i de tothom; la lliçó de la necessitat del mètode, del rigor, però per sobre de tot, la gran lliçó de la limitació del coneixement.

A vegades, el que tenim més a prop és el més desconegut. El contacte amb la major part de la historiografia artística actual ens permet explicar importants moviments i la trajectòria de grans artistes, però ens deixa sense arguments davant l'art que es desenvolupa singularment a molts indrets, a Granollers, a Sabadell o a altres poblacions que no siguin de primera fila. Però caure en l'anècdota local, a la qual ens tenen acostumats moltes produccions de Festa Major, no era una solució. Fixar-s'hi en les necessàries relacions i interaccions entre el món artístic local i la vida cultural en general, del país o universal, implica una altra manera de mirar el món de l'art. Implica mirar des d'un altre punt de vista, des d'allò més proper a allò més llunyà. No s'ha d'oblidar que es tracta d'un intent que cal demostrar factible, però és el que s'ha intentat fer amb aquesta investigació. És un àmbit historiogràfic que ha de créixer molt i, per tant, que topará amb innombrables problemes, però estem convençuts que té futur.

Així, una de les majors dificultats que ens hem trobat ha estat intentar atendre a allò concret de la localitat i no oblidar el que passa a la resta del món, o a la inversa. Però la dificultat no està en pensar aquesta relació sinó com establir-la en la realitat del treball. S'han realitzat dues tasques paral·leles, un treball amb fonts directes sobre l'objecte local d'estudi i un contrast amb les referències generals ja establertes.

El treball ha estat dividit en tres parts: La primera part, una llarga introducció on s'intenten situar tots aquests referents i una segona on s'estructuren les dades que s'aporten des de l'observació més directa. La tercera part ha quedat destinada a explicitar la bibliografia i les fonts.

La tradicional introducció on s'explica habitualment l'estat de la qüestió, els objectius, la metodologia i les fonts, ha estat transformada en capítols diferents d'aquesta primera part introductòria. Mentre que el capítol I ha servit per realitzar l'estat de la qüestió, el II ha servit per exposar els objectius marcats, la metodologia i les fonts utilitzades. S'ha allargat la introducció amb un tercer capítol dedicat a explicitar els referents contextuals i teòrics. De fet, aquesta estructuració, així com el paper desenvolupat per cada capítol s'explica més detalladament al capítol II, dedicat a metodologia. d'aquesta manera hem alleugerit les primeres pàgines de presentació de la investigació, donant pas a l'estat de la qüestió per justificar després els objectius de la recerca.

El que ara no podem passar per alt és l'apartat dedicat als agraïments. De manera ortodoxa, s'aconsella ser breu i global, sembla un senyal més discret i correcte. Sense contradir aquesta recomanació tan estesa, no puc estar-me de fer algunes observacions.

Un treball d'aquesta mena, encara que recau individualment, i amb tot el pes dels anys d'investigació, sobre l'investigador, implica de manera més o menys directa un gran nombre de persones. No es pot dir que sigui "un treball de grup", però existeix en realitat un equip de persones treballant. Tema que de camí hauria de fer pensar en les condicions en què es porten a terme les investigacions en àmbits humanístics. En tot cas no vull oblidar-me dels treballadors i treballadores dels arxius i biblioteques, que t'ajuden i t'orienten en publicacions, materials, fons, que alleugeren les hores de recerca d'un maleït quadernet que no trobaria mai sense ajuda, artistes que et presten hores i hores parlat i donant pistes. Institucions com els museus on s'aprèn de veritat l'ofici de la gestió i la producció cultural. Els amics que t'escolten, que t'animen, i que corregeixen fragments inconnexos impossibles de digerir si no fos per amistat, etc. etc. La mare que quasi no vas a veure i ho comprèn, el germans que tot ho perdonen, un bell record per al pare estimat... Per últim, la directora

de Tesi, que a més de veure tres o quatre versions d'un mateix fragment en diferents llocs del redactat, de posar ordre en el treball i compartir molts neguits, veu a vegades com tot l'esforç penja d'un fil degut a la situació existencial de l'aspirant.

Capítol a part es mereixen la meva companya Edita i la meva filla Iris, que durant aquests últims anys d'intens treball han significat per a mi un pilar fonamental, amb una comprensió que només es pot entendre per amor i perquè d'alguna manera comparteixen amb mi el mateix projecte, tant en els bons moments com en els pitjors. Sense aquesta ajuda estic segur que no podria haver acabat el treball.

Agraïments: Esther Porta, Neus Hidalgo, Carme Portolés, Lluís Riera, Maite Prats, Jaume del Campo, Rafael Luque, Marc Castells, Engràcia Torrella, Jordi Pedrosa, Laura Pascual, Lola Benavente, Núria Juan-Muns, Ana Pérez, Teresa Ruiz, Antonio Onetti, Lluïsa Ros, Joan Comasòlivas, Isabel Pardo, Montserrat Salvador, Josefina Molinero, Montse Mañosa, Ignasi Riera, Ramon Lozano, Teresa Bertral, Maria Teresa Besunvila, Biblioteca de la Caixa Sabadell, Ma Rosa Montsech, Maria Segura, Ricardo Titos, Fundació Bosch i Cardellach, Ma Rosa Manau, Ma Àngela Ribas, Narcís Selles, Jose Fèlix Bentz, Biblioteca de la Caixa Laietana de Mataró, Lluís Terricabres, Museu de Granollers, Hemeroteca de l'Ajuntament de Granollers, Lluís Tintor, Carme Pérez, Teresa Camps, Angel Llorente, Jaume Mercader i Vergés, M.J. Balsach, Llorenç Balsach, Joaquim Montserrat, Àngels Fàbregas, Romà Vallès, Joan Vila Casas, Manuela Torrens, Raimon Roca, Alfons Borrell, Família Plans, Joan Josep Bermúdez, Maria Rosa Nin, Antoni Angle, Josep Llobet, Manel Costa, Família Bracons, Conxita Maurí Espadaler, Acadèmia de Belles Arts de Sabadell, Joan Argemí i Fontanet, Arxiu Històric de Sabadell, Museu d'Art de Sabadell, Museu Abelló, Miquel Bach, Tomàs Bedós, Francesc Bedós, Santiago Vila Piuig Codina, Montserrat Alía, Tomàs Casañas, Jaume Deu, Joan Moles, Lluís Molins de Mur, Leslie Folch, Àlvar Garcia, Joan García Fortuny, Manuel Gili, Vicenç González Montpart, Xavier Oriach, Esteve Renom, Família Serra Graells, Carmina Graells, Joan Vila Grau, Fina Miralles, Benet Ferrer, Pep Domènech, Àngel Cebollada, ...

ACLARIMENTS INICIALS

Cada capítol s'inicia amb un mapa conceptual on queda situat el propi contingut dins el conjunt general del treball. El primer mapa correspon al conjunt de la tesi, organitzada en tres parts i els seus corresponents capítols. Al capítol II sobre metodologia s'aprofundeix en l'estructura.

ESTRUCTURA DEL TREBALL D'INVESTIGACIÓ

